

13. Соколова, І.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями: монографія [Текст] / І.В. Соколова / за ред. С.О. Сисоевої. – Маріуполь. – Д.: АРТ-ПРЕС, – 2008. – 400 с.
14. Степанишин, Б.І. Література – вчитель – учень (Самостійне вивчення учнями літератури): посібник для вчителя [Текст] / Б.І.Степанишин. – К.: Освіта, 1993. – 240 с.
15. Степанишин, Б.І. Стратегія і тактика в літературній освіті учнів: Роздуми старого методиста-словесника, або Від «альфи» до «омеги» у викладанні рідного письменства в школі [Текст] / Б.І. Степанишин. – К.: Веселка; Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2003. – 191 с.
16. Цар, І.О. Педагогічні технології формування індивідуального стилю професійної діяльності у майбутнього вчителя гуманітарного профілю [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / І.О. Цар; [Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка]. – Тернопіль, 2011. – 21 с.

КОРОВКА О.А.,

доцент кафедри науково-природничих дисциплін
Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

УДК 373.31

ТВОРЧИЙ СПАДОК В.А.СУХОМЛИНСЬКОГО ТА СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті проведено аналіз провідних гуманістичних ідей В.О. Сухомлинського і реалізація їх у новому Державному стандарті початкової загальної освіти.

Ключові слова: соціальний інститут, реально досяжні проекти, гуманізація освітнього процесу, природовідповідність, гуманно-особистісна система, діяльнісний підхід.

В статті проведено аналіз ведущих гуманістических идей В.А. Сухомлинского и реализация их в новом Государственном стандарте начального общего образования.

Ключевые слова: социальный институт, реально достижимые проекты, гуманизация образовательного процесса, природосообразность, гуманно-личностная система, деятельностный подход.

In the article the analysis of the leading humanistic ideas V.A. Sukhomlinsky and their implementation in the new State Standard for primary General education.

Key words: social Institute, realistically achievable projects, the humanization of the educational process, prirodoobraznost, humanely-personal system, the activity approach.

З 1 вересня 2012 року, як відомо, початкова школа Донецького регіону, як, втім, і початкові школи всієї України, переходить на навчання за новим Державним стандартом загальної початкової освіти. І всі ті питання організації освітнього процесу, які виникали і до цього, починають звучати з ще більшою актуальністю і гостротою.

Одна з базових соціальних потреб суспільства, яка існує впродовж століть, – потреба в осмисленому і цілеспрямованому формуванні молодого покоління. Саме для цього людство і виробило певний соціальний інститут трансляції культури і провідних громадських норм – школу. І хоча мета педагогічної діяльності протягом все тих же століть залишається незмінною – підготовка дитини до майбутнього дорослого життя – діяльність школи періодично піддається серйозним видозмінам у відповідності з вимогами того ж суспільства.

Ось і зараз сучасний освітній простір переживає, мабуть, найскладніший за всю історію період реорганізації, переосмислення підходів до здійснення своєї діяльності, відмови від багатьох усталених традицій і стереотипів. Мета освіти – формування досконалої «гармонійно розвиненої особистості» – поступово змінюється гарантованим виконанням реально досяжних проектів, у які будуть вкладені гроші, і на які будуть орієнтуватися реальні плани і кожної людини, і суспільства в цілому. Знання для людини сьогодні починають набувають

конкретного, прагматичного сенсу як джерело доходу та гарантія захищеності.

Але при цьому школа, особливо початкова, може і повинна залишатися, насамперед, соціальним інститутом: живим, організмом, що розвивається, цілісною виховною системою, що акумулює і використовує основні механізми соціалізації і взаємодіє з особистістю протягом найвідповідальнішого періоду її життя – дитинства.

Принципово інша освітня парадигма орієнтує нас на гуманізацію освітнього процесу, в основі якого лежить принцип природовідповідності, особливо, коли мова йде про початкову освіту. І логіка педагогічного процесу в ній протилежна звичній: від дитини – до програм.

Єдиного підходу у визначенні місії початкової школи сьогодення до теперішнього часу не вироблено. Загальний підхід зводиться до того, що школа повинна керуватися природою маленької людини, її задатками і здібностями, можливостями, інтересами, потребами. «Протягом навчання у початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, які формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних та міжпредметних компетенцій» [1].

Дитина – центр, початок і кінець усього. Аспект її особистості і характеру набагато важливіший за

зміст навчального предмета, а знання не повинні впроваджуватися ззовні, вчення є активний процес, що ґрунтується на органічній потребі, яка йде зсередини самої людини. Не програма, а дитина, процес становлення її життєвих компетенцій повинні визначати кількість і якість навчання.

Теоретично це, здавалося б, все просто і зрозуміло, але коли справа доходить до практичної реалізації процесу навчання в початковій школі з урахуванням інтересів і можливостей дитини та співвіднесення самого процесу з кінцевим результатом, тобто з критеріями оцінювання навчальних досягнень молодшого школяра, простота і зрозумілість зникають, поступаючись місцем протиріччям. І, мабуть, саме в такі періоди і виникає потреба переосмислення творчої спадщини педагогічної теорії і практики, більш глибокого і серйозного вивчення того практичного досвіду, який залишила нам класична педагогічна література. Адже саме в ній можна знайти відповіді на всі хвилюючі питання.

Одним із таких невичерпних педагогічних джерел і є спадщина Василя Олександровича Сухомлинського, який, випередивши свій час, зумів не тільки створити гуманно-особистісну систему освіти в своїй школі, але й залишити нам теоретичні основи її побудови та реалізації, методичні рекомендації та поради, настільки актуальні сьогодні, що іноді неможливо повірити, що написано це більше п'ятдесяти років тому.

Давайте ще раз переглянути його Поради вчителю і знайдемо в них керівництво до дії для вчителя початкової школи сьогоднішнього дня.

Першим і одним із найскладніших питань, що хвилює будь-якого педагога початкової школи, – як з перших днів розвинути в дитині пізнавальний інтерес, як сформулювати бажання вчитися і вчитися добре.

«Перше джерело, перша іскорка інтересу до знань – в підході вчителя до матеріалу, що пояснюється на уроці, до фактів, що піддаються аналізу... Мислення супроводжують почуття піднесеності, схвилюваності учня, здивування, іноді навіть подив перед істиною, що відкривається, усвідомлення і відчуття власних розумових сил, радість творчості, гордість за велич розуму й волі людини» [4].

І якщо ми розглянемо сучасну дидактику початкової школи, то знайдемо в ній рекомендації щодо приділення величезної уваги відбору змісту навчального матеріалу та фактів, що використовуються на уроках. Матеріал повинен враховувати особливості контингенту дітей, бути, з одного боку, близьким і знайомим дітям, а з іншого – вводити їх у світ ще не пізаного, допомагати бачити знайоме в незнайомому, перекидати місток до наступної сходинки пізнання.

«Джерело інтересу – і в застосуванні знань, переживанні відчуття влади розуму над фактами і явищами. У самій глибині людського істоти є жагуча потреба відчувати себе відкривачем, дослідником, шукачем. У дитячому ж духовному світі ця потреба особливо сильна. Але якщо не створено базу, немає матеріалу для її розвитку – живого спілкування з фактами і явищами, радості пізнання – ця потреба зникає, а разом з нею згасає і інтерес до знань...».

Рішенням цієї проблеми в сучасній дидактичній системі є діяльнісний підхід, який передбачає активну розумову працю учнів початкової школи, постійну підтримку та поглиблення їх бажання бути відкривачами, дослідниками, щоб у практичній діяльності вони постійно відчували власну працю і успіх, гордість за себе і свої досягнення. Це означає, що дитина повинна бачити позитивну результативність, радіти за свої успіхи в навчанні. У педагога обов'язково повинна бути збалансована система практичних завдань, яка б змогла збалансовано, раціонально співвіднести обсяг теоретичних знань, якими опановують діти, і їх практичні вміння та навички.

«У початкових класах, вже з перших кроків навчання найбільш важливим елементом знань стає слово, точніше, реальний, навколишній світ, що виражається у слові, яке відкривається перед дитиною під новим, зовсім незнайомим їй до школи кутом зору. Перші і, на мій погляд, найширші кроки по сходинках знань дитина робить, пізнаючи світ через слово.

У розумовій праці учнів на першому місці стоїть не заучування, не запам'ятовування чужих думок, а міркування самого учня як жива творчість, як пізнання предметів, речей, явищ навколишнього світу за допомогою слова, як пізнання у зв'язку з цим найтонших відтінків самого слова» [4].

Останнім часом у педагогічній теорії широко використовується категорія «простір», яка розглядається як частина педагогічної реальності, що обумовлює існування певного освітнього середовища. Це, образно кажучи, територія, де є джерела навчального і виховного впливу, діють певні закономірності й принципи, передбачена певна діяльність, мета якої – формування особистості. Школа – суб'єкт простору і часу, в яких протікає життя дитини, своєрідний елемент Простору Дитинства. Якщо дитина знаходиться в просторі, не засвоюючи і не привласнюючи його, у таких випадках простір не є педагогічним. Неорганізований негуманний простір здатен звести нанівець всі зусилля педагогів. А щоб зробити його таким, необхідно бачити кожну дитину і прагнути, наскільки можна, адаптувати до неї освітні програми, надати їй можливість відчути успіх у навчанні, привчити досягати поставленої мети. У жодному разі не можна допустити, щоб дитина

відчула себе такою, що відстає від інших, чогось не вміє і не може цьому навчитись, певною мірою неповноцінною. Упевненість в успіх й віра дитини у свої сили – це той міцний фундамент, який пов'язує вчителя та учня, формує мажорне, оптимістичне світосприйняття молодшого школяра.

Хіба не найактуальнішим чином звучать слова Василя Олександровича: «Успіх у навчанні – це, так би мовити, стежка, яка веде до того куточка дитячого серця, в якому горить вогник бажання бути гарним. Бережіть цю стежку і цей вогник. Немає абстрактного учня, до якого можна було б докласти механічно все закономірності навчання і виховання. Не можна вимагати від дитини неможливого.

Мистецтво і майстерність навчання... полягає в тому, щоб, розкривши сили і можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці. А це означає, що в навчанні повинна бути індивідуалізація – і у змісті розумової праці, і в часі. Взаємна доброзичливість вчителя та учня, що поєднується з взаємним довірою. Треба продумувати, що буде робити кожен учень. Для всіх підбирати таку роботу, яка принесла б успіх. ... Безрезультатна праця – навряд чи є більш серйозна небезпека, що підстерігає і учня, і вчителя. Як старанно, зосереджено працюють пустуни, якщо вчителю вдалося «запрягти» їх у посильну розумову працю, що обіцяє і дає успіх!» [4].

Шлях до цього лежить через індивідуалізацію і диференціацію освітньої діяльності. У педагогічній практиці такі форми роботи ще називають груповими, індивідуально-груповими, колективно-груповими. Саме вони є на сьогоднішній день найбільш коректними та рефлексивними. Вчитель переводить дітей зі стану прямого педагогічного керівництва у стан саморегулятивної ситуації. Така позиція учня початкової школи формує необхідні для учіння навички: правильно сприймати вимоги, оцінювати власні можливості, вміти долати побічні бажання, що заважають навчальній діяльності, активно включатись в роботу, аналізувати утруднення та шукати шляхи їх подолання.

У нових навчальних програмах для початкової школи наголошується, що «... ключова компетентність уміння вчитися набуває пріоритетного значення» [2]. І на це питання знаходимо відповідь у Василя Олександровича: «... На першому місці – навчити дітей вчитися. Одна з головних ваших турбот навчати так, щоб отримувати нові знання з допомогою вже наявних знань – в цьому, на мій погляд, полягає вища майстерність дидактика. Здобувати знання – це означає відкривати істину, відповідати на питання. Готуючись до уроку, треба продумувати матеріал під цим кутом зору – знайти ті непомітні з першого погляду вузлики, де стикаються причинно-

наслідкові зв'язки, що народжують питання. Адже питання пробуджують бажання знати.

Як підвести учнів до питання?

Для цього необхідно знати, що треба розповісти, а що залишити недоговореним. Недоговорене – це ніби «запал» для мислення школярів. У цій роботі немає жодних рецептів, придатних на всі випадки життя. Усе залежить від змісту конкретного матеріалу і від фактичних знань, вже наявних у школярів. «... Для того, щоб учні здобували знання думаючи, вчителю треба добре знати їх знання. Один дуже добре пам'ятає вивчене, інший щось забув. Ось тут треба бути таким керівником розумової праці, щоб кожен, слухаючи пояснення, йшов власним шляхом, витягував з комори власної свідомості те, що там зберігається, але якщо в цій коморі порожнеча, якщо нитка думки у дитини дещо переривається, усунути розрив думки» [4].

XXI століття має стати століттям педагогів-прагматиків, воно вимагає жорстких об'єктивних оцінок всіх параметрів навчально-виховного процесу, обов'язкового досягнення необхідного рівня знань, забезпечення успішної самореалізації сьогоденних учнів у дорослому житті. Але соціальна компетентність – ключова компетентність, сформована в початковій школі, розглядається як стан рівноваги між вимогами, що пропонується дитині з боку суспільства, середовища, в якому вона живе, і її можливостями. Про компетентності кажуть у тих випадках, коли людина володіє достатньою кількістю навичок і умінь, щоб впоратися з обов'язками, які на неї накладає повсякденне життя. Якщо обов'язки дуже складні, і у дитини немає навичок для їх виконання або вони важкі, і їх дуже багато, баланс може бути порушено, і тоді виникають проблеми.

Хочеться відзначити, що однією з головних складових ефективної побудови та реалізації освітнього процесу є все ж таки особистість педагога. І у зв'язку з цим закінчити статтю хотілося б чудовими словами В.А. Сухомлинського: «Педагог стає світочем знань – і тому вихователем – лише тоді, коли у вихованця з'являється бажання знати незрівнянно більше, ніж він дізнався на уроці, і це бажання стає одним з головних стимулів, що спонукають дитину до навчання, до оволодіння знаннями, ...ваші знання, ваша жага пізнання, пристрась до читання – це могутнє джерело виховної сили Вашої особистості. Умійте підійти до цього джерела самі і підвести до нього своїх учнів».

Список джерел:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова освіта. – 2011. – №18.
2. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К: Освіта, 2012.
3. Савченко, О.Я. Дидактика початкової школи // О.Я. Савченко. – К., 2010.
4. Сухомлинський, В.О. Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський. – К: 9 березня, 2010.